

Pinja Mustajoki

TaM, Aalto-yliopisto, Taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu

IHMISLUONTODOKUMENTIT

Eläinaktivistivideot ja luontodokumentit eläinsuhteemme esittäjinä

Eläinaktivistien kuvaamat videot ovat viimeisen viidentoista vuoden ajan toistuvasti tehneet näkyviksi tuotantoeläinten hyväksikäytön rakenteita suomalaisilla eläintiloilla. Häkkeihin sulletut kanat, karsinoissa levottomasti liikehtivät siat ja parteen kytketyt naudat ovat siirtyneet tuotantolaitosten tiiviiden seinien suojista suoraan silmiemme eteen – olohuoneisiimme, osaksi arkeamme. Näkymää on vaikea katsoa, sillä eläinaktivistivideot rakentavat synkkää todistusaineistoa ennen kaikkea ihmisestä. Tässä tekstissä asetan rinnakkain kaksi tapaa kohdata eläimiä kuvattuina niiden omissa elinympäristöissään: luontodokumentit ja eläinaktivistivideot. Hämärissä tiloissa salaa kuvattu materiaali eroaa silmiinpistävästi luontodokumenttien visuaalisista konventioista: niiden tarkoista, värikylläisistä kuvista, jotka kertovat tarinaa ja kutsuvat tutustumaan ihmeelliseen luontoon eläimineen. Voisi ajatella, että nämä kaksi muotoa ovat pitkälti toistensa vastakohtia eläinten dokumentaarisisessa esittämisessä. Kuitenkin niin aktivistivideoiden kuin luontodokumenttienkin kautta pääsemme kohtaamaan muunlaisia eläimiä omissa elinympäristöissään – ainakin liikkuvan kuvan keinoin ja sen asettamissa rajoissa.

Luontodokumentit ovat todella suosittuja ja ne tavoittavat suuria määriä yleisöjä. Elokuvallinen luontodokumentti *Järven tarina* (2016) on Suomen katsotuin kotimainen dokumenttielokuva ja YLE:n *Luontohetki*- ja *Avara luonto* -ohjelmapaikan luontodokumentit keräävät viikko toisensa jälkeen suuria katsojalukuja.¹ Ensimmäisten suomalaisten eläinaktivistivideoiden tullessa julki vuonna 2007, videoiden ja kuvien saama huomio oli laajaa. Kampanjasivustolla vierailtiin niin ahkerasti, että lopulta koko sivusto kaatui (Kerola & Muurimaa 2018, 25). Eläintuotannon paljastavien näkymien arkipäiväistyttyä on utelias ja kauhisteleva katse kääntymässä pois. Aktivistivideoiden aiheuttamat tuntemukset eläinsuhteemme vääristymistä eivät houkuttele ruudun äärelle luontodokumenttien tarjoaman yhteenkuuluvuuden kokemuksen lailla.

Missä kaikki eläimet ovat?

”Kaikkialla eläimet katoavat”, toteaa John Berger klassikkotekstissään *Why Look at Animals* (1980). Eläinten katoamisella on monia muotoja, kuten lajien kuoleminen sukupuuttoon tai eläinten katoaminen elinympäristöstämme viimeisen kahdensa-

1 Esimerkiksi maaliskuussa 2022 kymmenen katsotuimman tv-ohjelman joukossa oli kolme luontodokumenttia.

Kuva 1. Leijonauros eteläafrikkalaisella savannilla. Lähde: YLE, *Avara luonto: villeiksi syntyneet*, jakso 3: Afrikka (2020). Kuvakaappaus.

dan vuoden aikana. Kaupungistumisen ja teknologian kehityksen myötä muunlaiset eläimet on siirretty pois ihmisasutuksen keskittymistä. Tämän murroksen myötä eläimet, joiden kanssa ihmiset ennen olivat vuorovaikutuksessa, on siirretty pois näkyvistä, ja täten myös suureksi osaksi pois ihmisten mielistä. Näin ollen nykypäivänä vain harvat ihmiset kohtaavat arjessaan muunlaisia eläimiä, lemmikki- ja seuraeläinten ollessa tästä ilmiselvä poikkeus. (O’Sullivan 2011, 2–3.)

Nykymuotoisessa eläintuotannossa eläinyksilöt saavat alkunsa, syntyvät, kasvavat ja kuolevat tuotantolaitosten seinien sisällä. Tuotantoeläimet siis katoavat laitosten suljettujen ovien taakse, kun taas luonnonvaraiset lajit häviävät sukupuuttojen mustaan aukkoon. Liikkuvan kuvan tutkija Anat Pick on osuvasti todennut, että mitä vähemmän luontoa on jäljellä, sitä enemmän kuvat luonnosta täyttävät kuvaruutujamme. Pickin mukaan luontodokumentit ja -elokuvat ovat nopeasti muodostumassa luonnon viimeiseksi leposijaksi, kaiken ei-ihmismäiseksi luokitellun säilytyspaikaksi. (Pick 2011, 168.) Nykypäivänä luontodokumenttien tekemiseen liittyykin luonnon ja eläinten ”säilyttämistä” ja suojelua koskevia päämääriä (Horak 2006, 459).

Joskus katoaminen tarkoittaa paradoksaalisesti näkyvyyden lisääntymistä. Esimerkiksi suojellut, uhanalaiset eläinlajit saavat usein enemmän näkyvyyttä ja tulevat suurelle yleisölle tutummiksi kuin määrällisesti huomattavasti yleisemmät lajit.² (Pick 2011, 103.) Epäsuhta näkyvyydessä johtaa kuilun kasvamiseen yksilö- ja välinearvoa kantavien eläinlajien välille. Yksittäisen saimaannorpan kuolema uutisoidaan

.....
2 Esimerkiksi susia oli Suomessa vuonna 2021 Luonnonvarakeskuksen mukaan 18–25 susiparia ja 32–38 perhelaumaa, kun taas sikoja tilastoitiin vuonna 2020 Suomessa 1,1 miljoonaa yksilöä. Näiden eläinlajien näkyvyys mediassa on ristiriidassa niiden todelliseen lukumäärään.

Helsingin Sanomissa³ samaan aikaan kun sikoja tapetaan Suomessa viidentuhaten yksilön päivävauhtia⁴. Näkyvyydellä on osoitettu olevan merkittävä vaikutus muunlajisten eläinten suojelun tasoon. Poliitikantutkija Siobhan O’Sullivan osoittaa kirjassaan *Animals, Equality and Democracy* (2011), että nyky-yhteiskunnassa eläinten näkyvyys on suorassa yhteydessä siihen, millainen yhteiskunnallinen asema niillä on. O’Sullivanin mukaan se, miten suhtaudumme eläinten hyvinvointiin, on riippuvaista siitä, näemmekö eläimiä ja niiden kärsimystä arjessamme. Hän esittääkin, että jos nykyiset eläinten hyödyntämisen muodot olisivat näkyvästi esillä, kansalaiset arvioisivat tiukemmin kantaansa eläinten hyväksikäytön muotoihin. (O’Sullivan 2011, ks. myös Kupsala 2015, 79–81.)

Eläintehtaat.fi-sivustolle on koottu eläinaktivistivideoiden mosaiikki – arkinen kauhugalleria siitä, miten ihminen konkreettisesti hyödyntää valta-asemaansa muunlajisia eläimiä kohtaan.⁵ Samat ongelmakohdat toistuvat videosta toiseen: ahtaat ja tehdasmaiset olot, kuvat psyykkisesti oireilevista ja fyysisesti vammautuneista eläimistä. Aktivistivideoita on nimetty usein salakuvausvideoiksi, vaikka itse kuvattavat ovat tietoisia kameran läsnäolosta: usein eläinten katse pyyhkäiseekin kameran linssiä. Suurimmassa osassa materiaalia ihmisen läsnäolo on aistittavissa kameran liikkeiden ja kuvakulmien välityksellä. Jotkut aktivistivideoista on puolestaan kuvattu teurastamon tai tuotantotilan kattorakenteisiin kiinnitetyn kameran avulla. Piilotetun kameran avulla taltioituissa videoissa kuva-alaan astuu ihminen kohtaamaan toisilajisen eläimen. Nämä kohtaamiset ovat usein fyysisiä ja väkivaltaisia. Kuvat mielivaltaisen ja tarpeettoman väkivallan kohdistamisesta muunlajisia eläimiä kohtaan menevät katsojan ihon alle, sillä ne muodostavat synkkää todistusaineistoa ennen kaikkea ihmisestä.

Eläinten lyömisen tai tappamisen todistaminen on vastenmielistä katsottavaa. Lisäksi aktivistivideoiden katsomisen vaikeus liittyy niistä välittyvään ristiriitaan eläinsuhteessamme. Huoli eläinten hyvinvoinnista on nyky-yhteiskunnassa suuri, mutta samalla eläimiä kasvatetaan yhä teollisemmin ja yhä enemmän. Eläinfilosofi Elisa Aaltola käyttää termejä *lihaparadoksi*, *kognitiivinen dissonanssi*, *dissosiaatio* ja (sekasyöjän) *akrasia* pureutuessaan filosofisen moraalipsykologian näkökulmasta nykyisen länsimaisen eläinsuhteen ristiriitaisuuksiin. Yksi Aaltolan ehdottama ratkaisu on tarjota kuluttajille kuvastoja tai tarinoita yksittäisistä eläimistä yleisten kategorioiden sijaan. Aaltolan mukaan yksittäisistä eläimistä puhuminen on empaattisen eläinsuhteen herättämisen kannalta oleellista. (Aaltola 2020, 309–314.) Eläintehtaat.fi-sivustolle koottujen aktivistivideoiden mosaiikki osoittaa eläinten hyväksikäytön lähes käsityskyvyn ylittävät mittasuhteet, mutta samalla yksittäiset eläimet ja kohtalot hukkuvat massaan. Luontodokumenteissakaan ei jää juurikaan tilaa yksilöllisten piirteiden esiintuomiselle, vaan eläimet kuvataan lajinsa edustajina. Tuotantoeläimen yksilöllisyyden ja sitä kautta itseisarvon esiintuominen dokumentaarisen kerronnan keinoin on välittynyt muun muassa dokumenttielokuvissa *Gunda* (Norja, Yhdysvallat ja Iso-Britannia 2020) ja *Cow* (Iso-Britannia 2021), joissa annetaan tilaa kohdata muunlajinen eläin vailla luontodokumenteista tuttua selittävää ihmispuhetta. Tämän tyyppiset dokumenttielokuvat voisikin katsoa sijoittuvan jonnekin luontodokumenttien ja aktivistivideoiden välimaastoon.

3 Helsingin Sanomat uutisoi 21.2.2022: "Nuori saimaannorppa kuoli talviverkkoon Pohjois-Saimaalla".

4 Ruokaviraston mukaan Suomessa teurastettiin noin 1,8 miljoonaa lihasikaa vuonna 2019.

5 Ks. <https://elaintehtaat.fi/kuvat-vidoot.html>.

Kuva 2. Andrea Arnoldin dokumenttielokuva *Cow* seuraa usean vuoden ajan lypsylehmä Luman elämää ilman selittävää kertojanääntä ja ihmisen kommentteja. Lähde: Filmikamari.fi, kuva © Kate Kirkwood.

Etäisyys ja läheisyys

Niin luontodokumentit kuin eläinaktivistivideotkin tutustuttavat meitä eläimiin, joita suurin osa meistä ei arjessaan kohtaa – ja etenkin sellaisiin tilanteisiin, joissa emme niitä kohtaa. Aktivistien kuvaamien videoiden kautta saamme suoran näköyhteyden eläintuotannossa käytettävien eläinten arkeen, mikä poikkeaa lihatalojen mainoskuvaston tarkkaan harkitusta kuvastosta. Luontodokumenttien kautta avautuvat ennen näkemättömät kuvat merten syvyyksiin, asumattomille aavikoille ja koskemattomiin sademetsiin. Myös katsojalle tutummat ympäristöt näyttävät ruudulle rajattuina kiehtovammilta kuin tosielämässä. Eksoottisten paikkojen ja eläinlajien esittelyn ohella tapa kohdata eläimiä dokumenttien välityksellä poikkeaa merkittävästi tosielämän eläin kohtaamisista. Luonnossa liikkujat tietävät, että spontaanit kohtaamiset eläinten kanssa ovat harvinaisia ja usein lyhytkestoisia välähdyksiä. Luonnon eläimiä tarkkaillaan etäisyyksien päästä niiden omilla ehdoilla.

Tuotantotiloilla eläimiä kuvaava aktivisti pääsee kohteitaan lähelle niiden liikkumatilan ollessa rajattua. Luontodokumenttien kohdalla katsoja pääsee ”luonnotoman” lähelle eri lajeja: saamme lähikuvissa ihastella sellaisten olentojen ulkoisen olemuksen yksityiskohtia tarkkuudella, joka luonnossa olisi mahdotonta. Derek Bousé käyttää termiä *false intimacy*, keinotekoinen läheisyys, kuvaillessaan luontodokumenteissa paljon käytettyjä lähikuvia. Tosielämässä harvinainen läheisyys luonnonvaraisten eläinten kanssa on luontodokumenteissa muodostunut oletusarvoksi. (Bousé 2003, 123–124.) Bousé huomauttaa, että elokuva ja televisio tapaavat lähtökohtaisesti hylkiä normaalia – siis tavallista ja tylsää. Liikkuvan kuvan muodot, kuten luontodokumentit, vetävät puoleensa vauhtia, liikettä ja jännitystä: kaikkea, mitä luonto ei todellisuudessa edusta. Bousén mukaan hiljaisuudella ja pysähtyneisyydellä ei ole sijaa luontodokumenteissa, jotka usein toimivat kaupallisuuden

Kuva 3. Emakko satakuntalaisessa yhdistelmäsikalassa lokakuussa 2016. Lähde: Oikeutta eläimille / elaintehaat.fi.

ja tarinankerronnan ehdoilla. (Bousé 2000, 4–5.) Jos luontodokumenttien estetiikan vertailukohtana käyttää Bousén tavoin todellisia luontokokemuksia, luontodokumentit näyttäytyvät helposti vääristyneinä eläindraamoina. Luontodokumenttien kerronnan skaala on kuitenkin tällaista yleistystä laajempi, eikä niitä pidä typistää pelkiksi toiminnantäyteisiksi, fiktioelokuvan ehdoilla toimiviksi kulutustuotteiksi.

Siinä missä luontodokumenttien esittelemien eläinten ympärillä leijuu eksoottisen lajikirjon ihailun ilmapiiri, eläinaktivistivideoiden kuvaama eläimistö on silmiinpistävänsä suppea: sikoja, lehmä, kanoja sekä turkistarhojen minkkejä ja kettuja. Luontodokumenteissa lajit muodostavat ekosysteemejä ja yhdyskuntia, kun taas tuotantoeläimet pidetään hygienian nimissä erossa muista lajeista – poikkeuksen tähän tuovat harvat ihmiset, jotka työskentelevät eläintuotannon piirissä. Lastenkirjallisuudesta ja mainoskuvista tutut kuvat maatilan pihapiiristä, jossa erilaiset eläimet muodostavat yhteisön, loistavat aktivistivideoissa poissaolollaan.

Todellisuuden tasot

Aktivistivideoiden materiaalia ohjaavat paitsi olosuhteiden ja tekniikan asettamat rajoitteet, myös ihmisluonto: tietoisuus katsojan todennäköisestä reaktiosta etsiä hyväksyttävä ja looginen selitys näkemälleen. Vastataksaan todistusaineiston neutraaliin ihanteeseen aktivistien kuvaaman materiaalin on oltava korostetun tosi. Tunteisiin vetoavat ja johdattelvat tarinankerronnan keinot, kuten musiikki ja kertojaääni tai draaman kaaren luominen loistavat eläinaktivistivideoissa poissaolollaan. Tarve todistella ja puolustaa materiaalin aitoutta on ristiriidassa eläintuotannon arkisuuden, tavallisuuden – ja sen laillisuuden – kanssa. Tuotantoeläinten oloja

kuvannut aktivisti Kristo Muurimaa kuvaileekin *Eläintehtaat*-kirjassaan tekevnsä tutkimusmatkoja normaaliin (Kerola & Muurimaa 2018, 123). Kuitenkin eläinaktivistivideoiden paikkansapitävyyttä on kyseenalaistettu eri näkökulmista. Materiaalin alkuperää ja autenttisuutta on asetettu kyseenalaiseksi, samoin kuin kuvakulmien, kuvien rajauksen ja editoinnin tarkoitushakuisuutta. Epäilyjä ovat esittäneet etenkin eläintuottajien etujärjestöt.⁶

Siinä missä todistusaineistonomaisten aktivistivideoiden välittämään eläinkuvaan kohdistuu epäilyksiä, harva kiinnittää huomiota siihen, kuinka paljon luontodokumenttien valmistamisessa käytetään aikaa ja resursseja kuvien ”luonnollisuuden” eteen. Nigel Rothfels toteaa, että suurimmassa osassa luontodokumentteja luodaan keinotekoinen vaikutelma ”luonnon” välittömästä ja käsittelemättömästä kokemuksesta: illuusiassa kameran takana ei seiso kukaan – ei varsinkaan kokonainen kuvausryhmä. Rothfelsin mukaan luontodokumentit ovat huolellisesti konstruoituja pyrkimyksiä esittää ”luonto” tietyllä tavalla. Kuvaukset on suunniteltu tarkasti etukäteen ja eläimiä houkutellaan, manipuloidaan tai jopa pakotetaan täyttämään perinteisen narratiivin edellytykset. (Rothfels 2002, x.) Todenmukaisen, siis luonnollisuuden, saavuttamiseksi kuvaustilanteissa käytetään huippukamerateknologiaa ja -operointia, ja loput ”epäluonnollisuuden” merkit – kuten ihmisen läsnäolo – rajataan ja leikataan pois editointivaiheessa. Irralliset tapahtumat parsitaan jatkuvaksi tarinaksi leikkauksen, äänisuunnittelun, musiikin ja tapahtumia selittävän kertojaäänien avulla.⁷

Niin eksoottisten kuin arkisempienkin eläinten kuvauksissa kriittiseen osaan nousee ihmisluonto: näemme vain sen, mitä haluamme katsoa. Ihmisluonto tulee esiin, kun haluamme luontodokumenttien välityksellä nähdä itsemme osana suurempaa kokonaisuutta. Olemme yhtä eläinkunnan kanssa, ja tähän suhteeseen kuuluu hämmästyä ja ihailua ihmeellistä luontoa kohtaan, jota haluamme vaalia ja suojella. Eläinaktivistivideoiden kohdalla ihmisluonto toimii päinvastoin. Yhtenäisyyden sijaan näemme eroja ja eristämme itsemme näkemästämme. Katseen kääntäminen, silmien sulkeminen tai huomion ohjautuminen toissijaisiin asioihin on voimakasta todistusaineistoa ihmisluonnosta siinä missä videoilla näkyvät arkisen kärsimyksen kuvatkin. Niin luontodokumentit kuin aktivistivideot ovat ihmisen tekemiä. Kameran laskeminen muunlajisen eläimen silmän tasolle tai kuvausvälineen kiinnittäminen eläimeen ovat pyrkimyksiä muunlajisen eläimen näkökulman tavoitteluun. Näkökulma on kuitenkin niin luontodokumenttien kuin aktivistivideoidenkin kohdalla kameraa ja sen tallentavaa materiaalia hallitsevan ihmisen. Tässä asetelmassa eläimen osa on olla objekti, itseään esittävän kuvan kohde. Asiaa voi lähestyä myös eläinten dokumentin lähtökohdista käsin. Siinä, missä luontodokumentit on yleisesti tehty ihmisen luontotarpeita tyydyttämään, aktivistivideoiden tekemisen motivaationa ovat itse kuvan kohteet, tuotantolaitoksissa elämänsä viettävät eläimet.

Kiitos

Koneen Säätöille eläinaktivistivideoihin liittyvän väitöstyöni tukemisesta.

6 Ks. esim. Turkiseläinten Kasvattajain Liitto (2019), Maa- ja Metsätaloustuottajain Keskusliitto (2013).

7 Uutiskynnyksen ylitti esimerkiksi tapaus, jossa BBC:n osatuottaman *Frozen Planet* -luontodokumentisarjan jaksossa esitetty kohtaus jääkarhunpentujen syntymisestä oli kuvattu eläintarhassa tekolumen keskellä ja istutettu osaksi luontodokumentin narratiivia (Leigh 2011).

Lähteet

Aaltola, Elisa (2020) Ristiriitaisia eläinasenteita – lihaparadoksi ja sekasyöjän akrasia. Teoksessa Elisa Aaltola & Birgitta Wahlberg (toim.) *Me & muut eläimet – uusi maailmanjärjestys*. Tampere: Vastapaino, 309–334.

Berger, John (1980) *About Looking*. Lontoo: Bloomsbury.

Bousé, Derek (2000) *Wildlife Films*. University of Pennsylvania Press.

Bousé, Derek (2002) False intimacy – close-ups and viewer involvement in wildlife films. *Visual Studies* vol 18:2, 123–132.

Horak, Jan-Christopher (2006) Wildlife Documentaries: From Classical Forms to Reality TV. *Film History* vol 18:4, 459–475.

Kerola, Juho & Muurimaa, Kristo (2018) *Eläintehtaat –suomalaisten salakuvausten tarina*. Helsinki: Into Kustannus.

Kupsala, Saara (2015) Eläinten näkyvyys ja eriarvoinen kohtelu. Teoksessa Elisa Aaltola & Sami Keto (toim.) *Eläimet yhteiskunnassa*. Helsinki: Into, 77–82.

Leigh, Rob (2011). *Frozen Planet fakery row: Polar bear filmed in zoo*. Saatavilla: <<https://www.mirror.co.uk/tv/tv-news/frozen-planet-fakery-row-polar-96451>> (linkki tarkistettu 10.4.2022).

Luonnonvarakeskus (2020) *Nautojen ja sikojen lukumäärä 1.12.2020*. Saatavilla: <<https://www.luke.fi/fi/tilastot/kotielainten-lukumaara/nautojen-ja-sikojen-lukumaara-1122020>> (linkki tarkistettu 10.4.2022).

Luonnonvarakeskus (2021) *Suomen susikanta on kasvanut*. Saatavilla: <<https://www.luke.fi/uutinen/suomen-susikanta-on-kasvanut/>> (linkki tarkistettu 10.4.2022).

Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto (2013) *Eläinaktivistien sikavideot tutkittava tarkoin*. Saatavilla: <<https://www.sttinfo.fi/tiedote/elainaktivistien-sikavideot-tutkittava-tarkoin?publisherId=2037&releaseId=9574389>> (linkki tarkistettu 10.4.2022).

Metsähallitus, *Saimaannorppa*. Saatavilla: <<https://www.metsa.fi/luonto-ja-kulttuuriperinto/lajien-suojelu/saimaannorppa/#tila2020>> (linkki tarkistettu 10.4.2022).

O’Sullivan, Siobhan (2011) *Animals, Equality and Democracy*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Pick, Anat (2011) *Creaturely Poetics – Animality and Vulnerability in Literature and Film*. New York: Columbia University Press.

Rothfels, Nigel (toim.) (2002) *Representing Animals*. Bloomington: Indiana University Press.

Suomen Turkiseläinten Kasvattajain Liitto (2019) *Eläinaktivistit maksoivat turkiseläimen kiduttamisesta videota varten*. Saatavilla: <<https://fifur.fi/ajankohtaista/artikkeli/tiedote-elainaktivistit-maksoivat-turkiseläimen-kiduttamisesta-videota>> (linkki tarkistettu 10.4.2022).